

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Снежана Христова Николова

относно дисертационен труд на тема „Професионално приобщаване на хората с увреждания и ролята на ученето през целия живот”

за присъждане на образователна и научна степен „доктор” в област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика (Специална педагогика)

Докторант: Андреас Йоаннис Тангас

Научен ръководител: проф. д-н Мира Димитрова Цветкова – Арсова

1. Съответствие на процедурата с действащата нормативна уредба

Със заповед № РД-38-432/18.07.2025 г. на Ректора на Софийски университет „Св. Климент Охридски” съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема: „Професионално приобщаване на хората с увреждания и ролята на ученето през целия живот” за придобиване на образователната и научна степен „доктор” в област на висше образование: 1. Педагогически науки, професионално направление: 1.2. Педагогика (Специална педагогика).

Автор на дисертационния труд е Андреас Йоаннис Тангас – редовен докторант с обучение на английски език към катедра „Специална педагогика” на ФНОИ с научен ръководител проф. д-н Мира Димитрова Цветкова – Арсова.

Процедурата и представеният комплект материали са в съответствие с изискванията на ЗРАСРБ и Правилника за неговото приложение, както и с Правилника за развитие на академичния състав на Софийски университет „Св. Климент Охридски”. Андреас Тангас е изпълнил всички дейности от индивидуалния си план и е отчислен с право на защита.

2. Общо биографично представяне на кандидата (образование, квалификации, професионален опит и др.)

През 2009 г. Андреас Тангас получава бакалавърска степен по Философия и социални науки в Университета на Крит. През юни 2013 г. придобива магистърска степен по Специална педагогика в Университета в Никозия, Кипър. По-късно придобива още две магистърски степени: по Образование за възрастни (септември 2020

г в Hellenic Open University – Патра, Гърция) и по Межкултурно образование (февруари 2024 г. в Университет Рома Тре, Италия).

Докторант Тангас има опит като кариерен консултант, офис служител и учител. От октомври 2020 г. и към момента работи като специален педагог в средното образование и като преподавател за възрастни и инструктор по гръцки език в училища за втори шанс.

Участвал в множество семинари и обучения като например: Образователна психология (2010 г.), Обучители в центрове за учене през целия живот (2013 г.), Трансформиращо учене чрез изкуство (2014 г.), Учители и учене през целия живот (2014 г.), Кариерно консултиране, професионално ориентиране и наставничество (2018), Организация и планиране на уроци за възрастни и малолетни ученици (2018 г.).

Притежава сертификати за учител на възрастни, владее на компютърни умения, брайлово писмо и др. свободно владее английски език (сертификат Edexcel C2) и италиански език.

3. Актуалност на проблематиката на дисертационния труд

Професионалната интеграция на хората с увреждания представлява ключов елемент от социалната политика на съвременното общество. Тя има за цел да осигури равни възможности за достъп до заетост и пълноценно участие в трудовия пазар, независимо от вида и степента на увреждането. Реализирането на този процес изисква съчетание между нормативна уредба, образователна подготовка и подкрепяща социална среда, които заедно гарантират устойчиво включване и социална равнопоставеност. В тази връзка разработката на докторант Тангас е посветена на съществен и интересен аспект от работата с хората с увреждания, а именно – професионалното им приобщаване и възможността им за учене през целия живот. Видно е, че въпреки напредъка в законодателството и общественото осъзнаване, много хора с увреждания все още срещат трудности при намирането на работа и адаптирането към професионалната среда, ученето през целия живот играе централна роля, като инструмент за подкрепа на професионалното развитие и приобщаване на тези лица.

Представена е актуална проблематика с ясно изразено високо равнище на социална значимост, детерминирана от необходимост от реформиране на образователните модели и технологии за хората с увреждания.

Във въведението се дефинира предмета на изследване – да се проучи

приносът на ученето през целия живот за професионалната рехабилитация на възрастни с увреждания. В тази връзка проучването на възгледите на учителите по специално образование и работодателите относно приноса на ученето през целия живот за професионалната рехабилитация на възрастните с нарушения е определено като общата цел на изследването. Трябва да се отбележи, че научните изследвания и публикации в тази област в Гърция са лимитирани.

4. Структура и съдържание на дисертационния труд (Познаване на проблематиката от докторанта)

Дисертационният труд съответства на изискванията за научна разработка, представено е изследване с теоретична и експериментална част. Дисертацията е разработена в обем от 189 компютърни страници, от които 184 страници основен текст и 5 страници библиография с 42 източника на латиница. Съдържанието е представено в две основни части – теоретична и изследователска, заключение, обобщение и приноси, литература и приложения. В текста са включени 25 таблици и 6 диаграми.

Във въведението на дисертационната разработка е определен предмета на изследване – проучване на приносът на ученето през целия живот за професионалната рехабилитация на възрастни хора с увреждания. Очертани са границите на изследвания проблем чрез поставяне на четири изследователски въпроса относно мотивите за учене през целия живот, бариерите и пречките пред участието, трудностите и начините за преодоляването им.

Теоретичната част съдържа четири глави. В първата глава се изясняват основните понятия „учене през целия живот“, „възрастни хора със специални образователни потребности“, „професионална рехабилитация на хора с увреждания“ и др. представено е развитие на образованието на възрастни с увреждания в Гърция в исторически план. Посочени са принципите на образованието за възрастни с увреждания, институционалната рамка на ученето през целия живот, както и структурите образование на възрастни за хора с интелектуални затруднения в Гърция. В края на тази глава е включено резюме, в което се акцентира на липсата на подходяща законодателна рамка и на качествени образователни услуги за възрастни с увреждания.

Втора теоретична глава представя възможността за участие на възрастни с увреждания в програми за учене през целия живот; значението и ползите от такива програми. Направена е характеристика на възрастните учащи с интелектуални

затруднения, посочени са бариерите в образованието им, начини за тяхното преодоляване, както и стимули за участие в програми за учене през целия живот и придобитите умения чрез тези програми.

Третата глава е посветена на ролята на учителя на възрастни с увреждания и техниките на обучение за възрастни с интелектуални затруднения.

Последната глава от теоретичната част визира професионално възстановяване на възрастни с увреждания в резултат на полученото обучение – професионални умения, професионално консултиране, причини за изключване от пазара на труда и начини за преодоляването им. Специален параграф е отделен на отношението на работодателите към заетостта на хора с увреждания.

Прави впечатление добрата теоретичната обосновка на дисертационния проблем, както и боравенето с точната терминология и личното отношение на докторанта към избраната тема. Особено ценни са заключенията на докторанта след всяка глава, както и общите заключения от теоретичната част.

Методика и организация на изследването

Методологията на изследването и анализа на емпиричните данни са представени във *втора част* на дисертационния труд.

Основната цел на изследването е добре формулирана. Коректно и точно са изведени четири задачи. На тази основа са изведени четири хипотези. Според мен те звучат по-скоро като твърдения. Необходимо е да се преформулират и да започват с „предполагаме, че ...“, „допускаме, че ...“. Бих препоръчала преосмисляне и прецизиране на четвъртата хипотеза.

Докторант Тангас описва подробно контингентът на изследване, инструментите за събиране на емпиричните данни, използваните методи за обработка на получените резултати.

Изследователският инструментариум е подбран съобразно целта и специфичната цел на изследването. Той дава възможност за обективно събиране и оценяване на получените данни.

В проучването са включени 50 учители на възрастни хора с увреждания и 49 работодатели, които са участвали в обучителен семинар на тема „Професионална рехабилитация на хора с увреждания“. Като инструмент е използван анонимен въпросник. Той се състои от общо 30 затворени дихотомични въпроса с множествен избор, един отговор и йерархични скали, чрез седемстепенна скала от типа на Ликерт по четири основни оси. Всяка ос изследва различен аспект на темата, като е свързана с

изследователските въпроси и хипотези.

Докторант Тангас е провел пилотно тестване на въпросника сред 15 души от извадката (10 преподаватели на възрастни).

Същинското проучване е проведено в периода септември – ноември 2024 г., като за събирането на данните е използван Google questionnaire forms. Емпиричните данни са обработени чрез статистическата програма SPSS.

За качествено изследване са привлечени 12 обучаващи възрастни с вродени и придобити нарушения, съответно 6 жени и 6 мъже. С тях е проведено биографско – наративно интервю. Целта на изследването е да се установят нагласите на участниците към ученето през целия живот, както в момента на неговото преживяване, така и от по-късна перспектива. При представянето на три от случаите са следвани следните стъпки: описание и анализ на данните в хронологичен ред, изследване тестовата структура на биографичния разказ, структурно описание и аналитично обобщение.

Статистическият анализ на данните е извършен според заложените четири въпроси на изследването, съответно според гледната точка на обучаващите и на работодателите:

- ✓ причини за присъствието на възрастни с увреждания в програми за учене през целия живот;
- ✓ пречки за участието на хора с увреждания в програми за учене през целия живот
- ✓ трудности, с които се сблъскват хората с увреждания в професионалното обучение
- ✓ начини за справяне с бариерите за хората с увреждания при тяхната професионална рехабилитация.

Резултатите от изследването са визуализирани чрез 25 таблици и 6 диаграми, а това дава възможност както за по-лесното им възприемане, така и за адекватното им интерпретиране. Осъществен е тест за независимост между мненията на обучаващите и на работодателите като се установява статистическа значима зависимост по първите два въпроса от изследването и се отхвърля хипотезата за статистическа значима зависимост по третия и по четвъртия въпрос.

В *дискусията*, в края на дисертационния труд, се прави обобщение на резултатите от количественото изследване и на резултатите от качествено изследване, като се извеждат същностните основания по всеки от четирите оси на изследването.

На тази база докторант Андреас Тангас твърди, че възрастните хора с увреждания са силно мотивирани да участват в програми за учене през целия живот. Констатира, че най-съществените пречки пред професионалната рехабилитация на хората с увреждания са липсата на знания и умения за търсене на работа и че делът на участието на хора с увреждания в програми за учене през целия живот в Гърция е нисък.

5. Научнотеоретични и практико-приложни приноси

Андреас Тангас разделя приносите в дисертационния труд на приноси с теоретична насоченост и приноси с практическа насоченост. Теоретичните приноси са три и се отнася до изследване и анализиране на връзката между ученето през целия живот и професионалната рехабилитация на хората с увреждания. Представени са и три практически приноса, като според мен два са съществените – относно разработването на изследователски инструмент за изучаване на професионалната рехабилитация на възрастни хора с увреждания и формулираните препоръки за оптимизиране на законодателната рамка и информираността на работодателите, насочени към намаляване на бариерите и насърчаване на равенството в заетостта на хората с увреждания.

6. Автореферат

Авторефератът е с обем от 55 страници. Той отразява по адекватен начин основните моменти на дисертационното изследване. Съдържанието по отделните глави, изводите и приносите към теорията и практиката са достатъчно информативни. Трябва да се отбележи, че в автореферата съдържанието е много по-добре структурирано в сравнение с дисертацията.

7. Публикации по темата на дисертацията (съдържание и изпълнение на наукометричните изисквания)

Приложени са три самостоятелни публикации, с което се покриват наукометричните изисквания. Представяват доклади, изнесени на конференции на ФНОИ в периода 2021 – 2023 г. Третират основни въпроси, свързани с тематиката на дисертационната разработка: структури на ученето през целия живот в Гърция; образование през целия живот на хора с умствени увреждания: препятствия и ползи; ролята на учителя на възрастни с интелектуални затруднения.

Отпечатани са в пълен обем:

1. Tangas, A. (2021). Structures of lifelong learning in Greece.p:512. EDUCATION AND ARTS: TRADITIONS AND PERSPECTIVES Proceedings of the Second Scientific-Practical Conference ISSN 2738-8999

2. Tangas, A. (2022). Lifelong education of people with mental disabilities, obstacles and benefits of adult participation with disability in lifelong learning. EDUCATION AND ARTS: TRADITIONS AND PERSPECTIVES Proceedings of the Third Scientific-Practical Conference. p:800. fnoi.uni-sofia.bg

3. Tangas, A. (2023) The Role of the Trainer of Adults with Intellectual Disabilities. p:621 EDUCATION AND ARTS: TRADITIONS AND PERSPECTIVES Proceedings of the Third Scientific-Practical Conference. p:800. fnoi.uni-sofia.bg

8. Лични впечатления

Нямам лични впечатления.

9. Бележки, препоръки и въпроси

Съдържанието на дисертацията не е пълно. Има разминавания в отделните глави, липсва описание на параграфи. Страниците не отговарят на посочените в съдържанието. Текстът не е форматиран, не са спазени изискванията за подреждане на съдържанието по страници.

По мое мнение в структурно отношение аналитичната част на дисертацията би била по-добре организирана ако отговорите на биографско – наративното интервю на избраните три случая са изнесени като приложения, а в текста да останат само констатациите по отделните стъпки. В този вид текстът е претрупан и не дава възможност да се улови същественото в отговорите на избраните хора с увреждания.

Резултатите от дисертационния труд могат да бъдат база за бъдещи изследвания и проучвания, за създаване на работещи стратегии за лица с конкретен вид нарушения относно професионалното им ориентиране, възможността им за продължаващо обучение и учене през целия живот.

Препоръчвам в бъдещи изследвания да се детайлизира анализът в зависимост от вида и степента на увреждане и се направят съответните изводи за по-конкретно насочени програми за учене през целия живот.

Въпросът ми е: В теоретичната част на дисертацията представяте в детайли възрастните лица с интелектуални затруднения – по отношение участието им в

програми за учене през целия живот, бариерите и начините за преодоляването им, стимулите за участие и уменията, които се придобиват чрез тези програми. Какъв е процентът на хората с интелектуални затруднения които участват в образователни програми за учене през целия живот в сравнение с другите видове увреждания (сензорни, двигателни, емоционални) и мотивацията им за учене зависи ли от степента на интелектуално затруднение?

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Независимо от направените бележки и препоръки оценката ми за дисертационния труд, приносите, публикациите и автореферата е положителна. Това ми дава основание да предложа на Уважаемото Научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор” на СУ „Св. Климент Охридски” в област на висше образование 1. Педагогически науки, Професионално направление 1.2. Педагогика (*Специална педагогика*) на Андреас Йоаннис Тангас.

29.10.2025 г.

гр. Шумен

проф. д-р Снежана Николова